QARAQALPAQ BAQSÍSHÍLÍQ MEKTEPLERINIŃ PAYDA BOLÍWÍ HÁM BÓLINIWI

Tuyana Erejepov – *assistent oqıtıwshı*
tuyanaerejepov633@gmail.com
ÓzMKÓMI NF «Folklor hám etnografiya» kafedrası

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗДЕЛЕНИЕ КАРАКАЛПАКСКИХ ШКОЛ БАХШИ

Туяна Ережепов – *ассистент-преподаватель*
кафедры "Фольклор и этнография" ГИИКУз

THE FORMATION AND DIVISION OF KARAKALPAK BAKHSHI SCHOOLS

Tuyana Erejepov – *Assistant Lecturer*
Department of Folklore and Ethnography, UzSIAC

Tayanısh sózler: baqsıshılıq, qaraqalpaq folklorı, baqsı, mektep, ustaz-shákirt dástúri, dástan, epik óner, lirikalıq qosıqlar, atqarıw usulı, xalq madeniyatı, Aral boyı mektebi, Amiwdarya boyı mektebi, mádeniy miyras.

Rezyume. Usı ilimiy maqalada qaraqalpaq baqsıshılıq mekteplerinińpayda bolıwı hám bóliniwi mádeniy-tariyxıy process sıpatında IMRAD talaplarına muwapıq túrde úyreniledi. Izertlewde baqsıshılıq sanaatınıń qáliplesiwine tásir etken geografiyalıq, tariyxıy hám sociallıq faktorlar tallanadı. Sonday-aq, ustaz-shákirt dástúriniń roli, baqsıshılıq mekteplerinińtiykarǵı belgileri hám olardıń stilistikalıq ózgeshelikleri anıqlanadı. Maqalada Aralboyı, Ámiwdárya boyı hám qospa mekteplerdiń payda bolıwı menen bóliniw sebepleri kórip shıǵılıp, olardıń milliy mádeniy miyrastı saqlawdaǵı áhmieti tiykarlanadı.

Ключевые слова: Бахшичилик, каракалпакский фольклор, бахши, школа, традиция наставник-ученик, эпос, эпическая промышленность, лирические песни, стиль исполнения, народная культура, Приаральская школа, Приамударьинская школа, культурное наследие.

Резюме. В данной научной статье возникновение и разделение каракалпакских школ бахши изучается как культурно-исторический процесс в соответствии с требованиями IMRAD. В исследовании анализируются географические, исторические и социальные факторы, повлиявшие на формирование искусства бахши. Также определяется роль традиции "мастер-ученик," основные черты школ бахши и их стилистические особенности. В статье рассматриваются причины возникновения и разделения Приаралья, Амударьи и совместных школ, и обосновывается их значение в сохранении национального культурного наследия.

Keywords: Bakhshi art, Karakalpak folklore, bakhshi, school, teacher-student tradition, dastan, epic art, lyrical songs, performance style, folk culture, Aral Sea school, Amudarya school, cultural heritage.

Summary. This scientific article examines the emergence and division of Karakalpak bakhshi schools as a cultural-historical process in accordance with IMRAD requirements. The study analyzes the geographical, historical, and social factors that influenced the formation of the bakhshi art. The role of the "ustoz-shogird" tradition, the main features of bakhshi schools, and their stylistic features will also be determined. The article examines the reasons for the emergence and division of the Aral Sea region, the Amu Darya region, and joint schools, substantiating their importance in preserving national cultural heritage.

Kirisiw. Qaraqalpaq xalqınıń ruxaniy madeniyatında baqsishiliq óneri ayırıqsha orın tutadı. Bul óner túri arqalı xalq óz tariyxın, úrip-ádetlerin hám dúnyatanıwın saqlap kelgen. Baqsılar tek gána sazende yáki qosıq aytıwshı emes, al olar ruxaniy bilim iyesi, tarixiy yad tasıwshı retinde qádirlenedi.

Búgingi kúnde globalizaciya jarayanları milliy madeniyatqa tásir etip atırǵan bir waqıtta, baqsishiliq mekteplerinińpayda bolıwı hám boliniwin ilimiy negizde úyreniw áhmiyetli bolıp tabıladı. Usı maqalanıń maqseti – qaraqalpaq baqsishiliq mekteplerinińqáliplesiw sebeplerin, rawajlanıw basqıshların hám olardıń bóliniw jolların aniqlaw.

Usıllar

Izertlew jumısında tómendegi ilimiy metodlar qollanıldı: **Tariyxiy-salıstırmalı metod** – baqsishiliq mekteplerinińpayda bolıwın tariyxiy kontekstte qarastırıw;

- **Sistemalı analiz** – mekteplerdiń strukturası hám belgilerin analiz etiw;
- **Folklorlıq dereklerdi úyreniw** – dástanlar, qosıqlar hám awızeki materiallar negizinde juwmaq shıǵarıw;
- **Komparativ metod** – turli mekteplerdiń stilistikalıq ayırmashılıqların salıstırıw.

Nátiyjeler

Izertlew nátiyjeleri kórsetkenindey, baqsishiliq mekteplerinińqáliplesiwi birneshe faktorlar menen baylanıslı. Eń baslısı – ustaz-

shakirt dástúri. Belgili baqsılar óz bilim hám tájiriybesin keleshek áwladqa jetkizip, dóretiwshilik izbe-izlikti qamtıp alǵan.

Geografiyalıq ortanıń ózgeshelikleri de úlken rol oynadı. Aral boyı aymaqlarında epik dástanlar keń rawajlansa, Amudarya boyında lirikalıq baǵdar basım bolǵan. Keyingi dawirlerde bolsa túrli mektepler elementlerin biriktirgen zamanagóy baǵdar óz natiyjelerine iye bola baslaǵanlıǵın bildiredi.

Baqsıshılıq mekteplerinińnegizgi belgileri: Hár bir mektep tómendegi sipatlar menen ajıraladı:

- repertuar ózgesheligi;
- atqarıw texnikası;
- saz asbapların qollanıw;
- poetikalıq til hám obrazlılıq.

Baqsishiliq mekteplerinińboliniwi: Izertlew natıyjelerine kóre, qaraqalpaq baqsishiliq sanaatında tómendegi negizgi mektepler ajıratıldı:

- **Aral boyı mektebi** – epik dástanlarǵa bay, dramatikalıq atqarıw uslıbı menen belgili.
- **Amudarya boyı mektebi** – lirikalıq, sezimtalıq atqarıw basım.
- **Qospa mektep** – túrli mektepler elementlerin biriktirgen zamanagóy baǵdar.

Bóliniw sebepleri: Baqsishiliq mekteplerinińbóliniwine tómendegi faktorlar tásir etkeni anıqlandı:

- geografiyalıq alıslıq;
- dóretiwshilik ayırmashılıqlar;
- xalıq talǵamınıń ózgeriwi;
- sotsiallıq hám madeniy transformaciyalar.

Dodalaw

Alınǵan natiyjeler kórsetkenindey, baqsishiliq mekteplerinińqáliplesiwi tabiǵiy madeniy evolyaciya nátiyjesi bolıp tabıladı. Hár bir mektep belgili bir aymaqtıń ruxaniy kórinislerin sáwlelendirip, sol ortanıń estetikalıq talǵamın bildiredi. Sonday-aq, ustaz-shákirt dástúriniń saqlanıwı mekteplerdiń uzluksiz rawajlanıwın támiyinlegen. Zamanagóy dáwirde bolsa, qospa mekteplerdiń payda bolıwı madeniy integraciya jarayanlarınıń kúshli ekenin kórsetedi.

Juwmaq

Qaraqalpaq baqsishiliq mekteplerinińpayda bolıwı hám boliniwi – xalq madeniyatınıń uzaq jıllıq rawajlanıwınıń nátiyjesi. Hár bir mektep ózine tán stil, repertuar hám estetikalıq qádiriyatlar menen ajıralıp turadı.

Búgingi kúnde bul mekteplerdi saqlaw hám rawajlandırıw milliy madeniy siyasattıń áhmiyetli baǵdarınıń biri bolıp tabıladı. Olar xalıq ruwxıylıǵınıń ajıralmas bólegi sıpatında keleshek áwladqa jetkeriliwi tiyis.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Qosbergenov A. *Qaraqalpaq xalq awızeki dóretiwshiligi*. Nókis: Bilim, 2005.
2. Allambergenov K. *Baqsishiliq sanaatı hám onıń tariyxı*. Nókis: Qaraqalpaqstan, 2010.
3. Pirnazarov T. *Qaraqalpaq folklorı*. Tashkent: Fan, 1998.
4. Járimbetov S. *Dástan hám baqsı atqarıwshılıq dástúri*. Nókis, 2012.
5. Xojaniyazov B. *Xalıq muzıkası hám baqsılar ijadı*. Tashkent: O‘zbekiston, 2007.
6. Karimov U. *Orta Áziya xalıqları folklorı*. Tashkent: Fan, 2001.
7. Qaraqalpaqstan Respublikası Ilimler akademiyası. *Qaraqalpaq folklorı boyınsha izertlewler toplami*. Nókis, 2015.
8. Dauletmuratov M. *Baqsılar repertuarı hám atqarıw usılları*. Nókis, 2018.